

Evidencijski broj / Article ID: 17617485
Vrsta novine / Frequency: Dnevna
Zemlja porijekla / Country of origin: Hrvatska
Rubrika / Section:

PRVI IMATE PRIGODU, **UVAŽENI ČITATELJI**, UŽIVATI U JEDNOJ OD NAJVRJEDNIJIH ŠTAFELAJNIH SLIKA U HRVATSKOJ

JADRANKA BAKOVIĆ

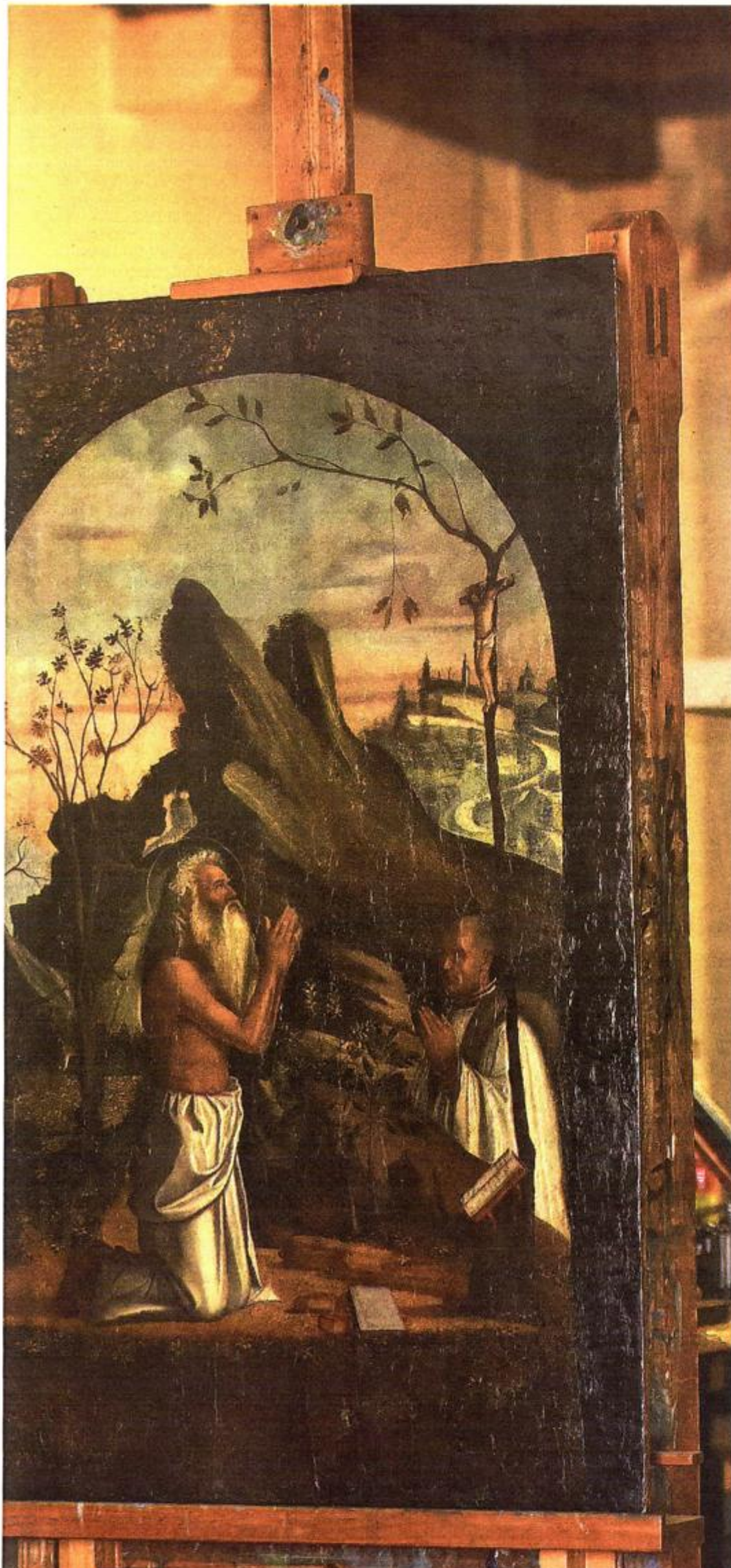
Svetog Martina vraćala sam u život 13 godina

REMEK-DJELO VITTOREA CARPACCIA

Ne samo da je uspjela ukloniti brojne krive restauratorske intervencije i slikarske retuše koji su do neprepoznatljivosti bili uništili slike, zakrpati brojna fizička oštećenja, Jadranka je uspjela vratiti poliptih onakvog kakvog nitko nije imao prilike vidjeti od 1780. godine, kada je počela njegova devastacija

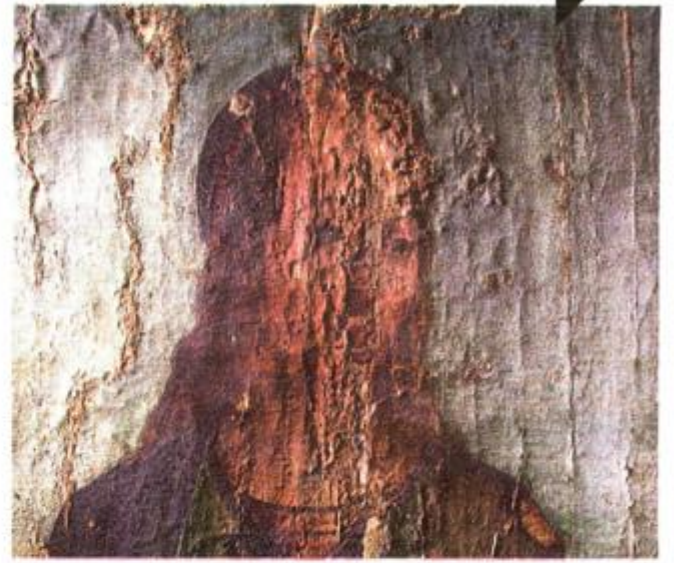

PIŠE IVICA NEVEŠČANIN
 SNIMIO JURE MIŠKOVIĆ
 /HANZA MEDIA

Martin je rođen u Pannoniji, današnjoj Mađarskoj, za vrijeme cara Konstantina Velikoga (četvrto stoljeće). Još kao dijete obratio se na kršćanstvo te je pobjegao od kuće u samostan. No kako mu je otac bio vojnički tribun, zahtijevao je od sina da se posveti vojničkom zvanju. Martin je tako protiv svoje volje morao stupiti u rimsko carsko konjaništvo na službi u Francuskoj. Jednog hladnog zimskog dana, naide na nekog prosjaka, odjevena u prnje i prozebla od ljute studeni. Martin skine sa sebe svoj vojni plašt, mačem ga rasiječe napola i polovinu dade siromahu. Te noći u snu mu se ukaza Isus i reče mu: "Što si učinio onome siromahu, meni si učinio!" Martin tada odluči svoj život posvetiti redovništvu te zatraži da ga otpuste iz vojne službe. Kad mu car na to prigovori da se boji sukoba s neprijateljem te bude, kao i svi mirotvorci, optužen za kukavičluk, Martin odgovori kako je voljan suočiti se s neprijateljem naoružan jedino križem. Srčano stane pred vojsku noseći samo križ, a neprijatelj odmah zatraži primirje...

Legenda o svetom Martinu, kršćanskom svecu i biskupu iz Toursa, propovjedniku i osnivaču prvih francuskih samostana, bila je posebice popularna u doba renesanse. U kršćanskoj ikonografiji život svetog Martina najčešće se prikazuje u četiri različita prizora, od kojih je najpoznatiji "Milosrdnost sv. Martina" ili "Sv. Martin dijeli plašt". Upravo takav prikaz svetog Martina naslikao je krajem petnaestog stoljeća Vittore Carpaccio, jedan od najvećih venecijanskih slikara renesanse, za zadarsku katedralu, Sv. Stošiju.

Slika svetog Martina nije, međutim, bila jedina, Carpaccio je uz nju naslikao još pet drugih slika koje su zajedno činile poliptih za oltar sv. Martina. Reprezentativno djelo velikog majstora naručio je kanonik zadarske katedrale Martin Mladošić, koji će nedugo nakon toga umrijeti i biti pokopan u prvostolnici baš ispod oltara sv. Martina. Od tada, više od 520 godina, Carpacciov poliptih sv. Martina, jedna od najvrjednijih slika hrvatske kulturne baštine, doživio je takvu sudbinu da je zapravo pravo čudo što je danas uopće živ. I ne samo da je živ, nego je zahvaljujući Jadranki Baković, konzervatorici-restauratorici savjetnici i voditeljici

zadarskog odjela Hrvatskog restauratorskog zavoda, nakon gotovo 240 godina opet predstavljen javnosti u svom izvornom sjaju.

Punih trinaest godina svoga profesionalnog života gospođa Baković je posvetila restauraciji Carpacciova poliptiha. Taj dugotrajan i minuciozan posao obavila je većim dijelom sama u konzultacijama sa Stefanom Scarpellijem, vrhunskim poznavateljem retušerske tehnologije koja je direktno povezana s tradicionalnom renesansnom tehnikom slikanja, uspjevši tako jednoj gotovo potpuno uništenoj umjetnini dati novi život.

Prošle su svoju 'kalvariju'

Ne samo da je uspjela ukloniti brojne krive restauratorske intervencije i slikarske retuše koji su kroz godine do neprepoznatljivosti bili uništili Carpacciov rad, ne samo da je uspjela zakrpati brojna fizička oštećenja koje je poliptih bio pretrpio zbog neadekvatnog čuvanja i korištenja kroz minula stoljeća, restauratorica Jadranka Baković je uspjela vratiti Carpacciova onakvog kakvog nitko nije imao prilike vidjeti od 1780. godine, kada je počela devastacija poliptiha, odnosno kad je, prigodom obnove katedrale, uklonjen s oltara sv. Martina, a slike razdvojene i pojedinačno obješene u kapeli sv. Stošije.

Slike će od tada proći svoju "kalvariju", a zajedno će biti ponovno okupljene tek 1976. otvorenjem Stalne izložbe crkvene umjetnosti, nakon saniranja poslijeratnih oštećenja 1948. i 1963. godine u Restauratorskom zavodu tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

– Poliptih je do nas došao kao presvučen blatom. To više nije bio Carpaccio, to više nije bila ista umjetnina – započinje svoju priču Jadranka Baković. Naime, tijekom vremena izvedeno je na poliptihu više intervencija nepoznatih autora: od mijenjanja dimenzija slika do potpunog preslikavanja i neade-

kvatnog čišćenja. Oštećenja velikih razmjera nastala su nakon Drugog svjetskog rata, kad su umjetnine iz vlažnog skloništa u podnožju zvonika svete Marije naglo premještene u izrazito suhi potkrovnji prostor, pa im je prijetila opasnost od potpunog uništenja. Od početka dvadesetog stoljeća na poliptihu je izvedeno više konzervatorsko-restauratorskih zahvata, a ovaj posljednji, koji poprma karakter i istraživačkog projekta, trajao je od 2003. do 2016. godine.

Sada kada je restauracija završena, poliptih sv. Martina bit će ponovno predstavljen javnosti u sklopu Stalne izložbe crkvene umjetnosti (SICU), poznate po onom Krležinu eseju kao "Zlato i srebro Zadra". Stoviše, projekt radova na obnovi poliptiha Vittorea Carpaccia je Hrvatski restauratorski zavod nominirao za Europa Nostra, nagradu Europske unije za kulturnu baštinu za 2018. godinu.

– Riječ je o remek-djelu venecijanskog slikarstva koje po umjetničkoj, ali i povijesnoj vrijednosti spada u vrlo usku skupinu najvrjednijih stafelajnih slika sačuvanih u Hrvatskoj. To je umjetnina od velikog emocionalnog i identifikacijskog značenja za građane Zadra jer je posvećena zadarskim svecima zaštitnicima, a njezina povijest je tijesno isprepletana s poviješću grada – govori Jadranka Baković, pokazujući pet svježe obnovljenih slika složenim restauratorskim i konzervatorskim tehnikama. Šesta slika, prikaz sv. Martina, obnovljena je još 2004. godine i od tada je samostalno izložena u SICU-u.

Poliptih je izvorno imao dva reda slika unutar velikog drvenog okvira koji je izradio tada glasoviti drvorezbar Ivan Korčulanin. Okvir je od Korčulanina koji je živio i radio u Zadru naručio kanonik Martin Mladošić 1496. godine, što povjesničarima govori da je već tada

nastavak
na str. 16

**HRVATSKI RESTAURATORSKI ZAVOD JE
 PROJEKT RADOVA NA OBNOVI
 POLIPTIHA VITTOREA CARPACCIA
 NOMINIRAO ZA EUROPA NOSTRA,
 NAGRADU EU-a ZA KULTURNU BAŠTINU**

Evidencijski broj / Article ID: 17617485
 Vrsta novine / Frequency: Dnevna
 Zemlja porijekla / Country of origin: Hrvatska
 Rubrika / Section:

POLIPTIH JE DO NAS DOŠAO KAO PRESVUČEN BLATOM. TO VIŠE NIJE BIO CARPACCIO, TO VIŠE NIJE BILA ISTA UMJETNINA

nastavak
 sa str. 15

Carpaccio najvjerojatnije bio isporučio slike, iako Kukuljević-Sankcinski vrijeme nastanka slika datira tri godine ranije. U središtu prvog reda poliptiha nalazi se već spomenuti motiv sv. Martina i prosjaka kojeg s lijeve i desne strane "čuvaju" najpoznatiji zadarski zaštitnici sv. Stošija s lijeve i sv. Šimun s desne strane. U gornjem redu u sredini je prikaz sv. Jerolima, tada "državnog sveca" i zaštitnika Dalmacije, a s njegovih bočnih strana prikazi su svetog Petra i Pavla, prvih titulara zadarske prvostolnice, prije dolaska u Zadar moći sirmiumske mučenice sv. Stošije. Izvorno je povrh svega bila još jedna manja slika s prikazom Bogorodice, ali je ona nestala zajedno s uništenjem drvenog okvira.

– Visok stupanj najraznovrsnijih oštećenja i tragova prethodnih intervencija koncentriranih na slikama poliptiha pokazao se idealnim za osmišljavanje edukativne suradnje s talijanskim kolegama, renomiranim stručnjacima iz Firence. Tu suradnju inicirao je Miljenko Domijan, tadašnji ravnatelj Konzervatorskog odjela u Zadru, a dijelom ju je potaknuo i Mario Kotlar, jedan od osnivača Restauratorskog odjela u Zadru, svjestan stalnih promjena u svijetu restauracije i važnosti kontinuiranog stjecanja novih znanja i spoznaja u ovoj oblasti. Tako je projekt cijelo vrijeme trajanja imao naglašen međunarodni karakter, to više što je riječ o umjetnini važnoj ne samo za Hrvatsku, nego i za europsku kulturnu baštinu. Naime, osim stručnjaka HRZ-a

slikavanja do njegove gotovo potpune devastacije u vrijeme Drugog svjetskog rata. Odatle i dugotrajnost samog zahvata izazvana prvenstveno složenom fazom čišćenja slikanog sloja, koja se izvodila isključivo putem skalpela, uz pomoć mikroskopa. Retuš je također bio zahtjevan jer je, osim brojnih zakitanih, mehaničkih oštećenja obuhvaćao i rekonstrukciju sitnih oštećenja završnih lazura i patine. Tako da danas možemo reći kako je oko 50 posto slikanih površina sačuvano, dok je ostalo retuš – naglašava voditeljica projekta.

Posao je, dakle, tekao sporo i postupno, doslovce nekoliko centimetara četvornih dnevno, u prosjeku dvije godine za jednu sliku površine nešto manje od četvornog metra. Prije početka zahvata sve su slike snimljene uz pomoć rendgenskih, ultravioletnih i infracrvenih zraka. Svako snimanje pokazalo je novu dimenziju oštećenja ili deformacije slike, ali i drvene podloge čija je obnova bila posebno zahtjevana. Naime, Carpaccio je svoje remek-djelo naslikao u skladu s tadašnjim progresivnim slikarskim trendovima, kombinirajući tehniku tempere i uljanih boja na dasci. Zbog neodgovarajućih uvjeta čuvanja i pohrane, drvo je kroz godine mijenjalo svoj oblik, a zajedno s njim deformirao se i oštećivao površinski sloj slike.

Najteže je raditi udvoje

U nekim razdobljima oštećenja su bila toliko velika da su neki likovi, poput sv. Stošije, bili u potpunosti oguljeni i pretvoreni u prašinu ili hitnim interventnim mjerama bili krpani vrućim voskom, što je privremeno moglo zaustaviti raspadanje oslikane površine, ali je dugoročno stvorilo čitav niz novih problema. Zato je posao liječenja i sanacije svakog milimetra poliptiha uključivao desetak različitih faza radova, naglašava Baković.

– Najprije smo proveli vizualno istraživanje i sondiranje svake slike, uključujući i stratigrafsku analizu, dakle analizu zatečenih slojeva na slikama. Potom smo pristupili obradi drvene površine radi temeljite konsolidacije osnove na kojoj leži slikani sloj, jer je još Leonardo rekao da slikanje ne počinje bojom, nego izborom i kvalitetnom obradom drvene podloge. Usljedilo je skidanje starog laka i uklanjanje fragmenata preslika te svih ostalih tragova starih intervencija. U idućoj fazi vraćali smo na prava mjesta brojne fragmente koji su restauracijama bili krivo pozicionirani, potom je išlo zakitavanje oštećenja, pa podslikavanje i izolacijsko lakiranje. Na kraju je došao završni retuš s uljanim bojama i završno lakiranje.

I sve te brojne poslove i postupke Jadranka Baković odradila je najvećim dijelom sama tijekom nevjerojatnih 13 godina.

– Najteže je ovakve stvari raditi udvoje, pogotovo kad drugi nije stalno tu. Strepila sam hoće li prof. Scarpelli biti zadovoljan mojim radom, ali uvijek je sve prošlo bez primjedbi. Osim toga, dvije ruke mogu rezultirati različitim retušem.

Konačni rezultat je vraćeni stari sjaj remek-djela jednog od najistaknutijih renesansnih slikara kao još jedan podsjetnik na fascinantnu povijesnu ulogu Zadra i nepresušno bogatstvo njegovih umjetničkih riznica.

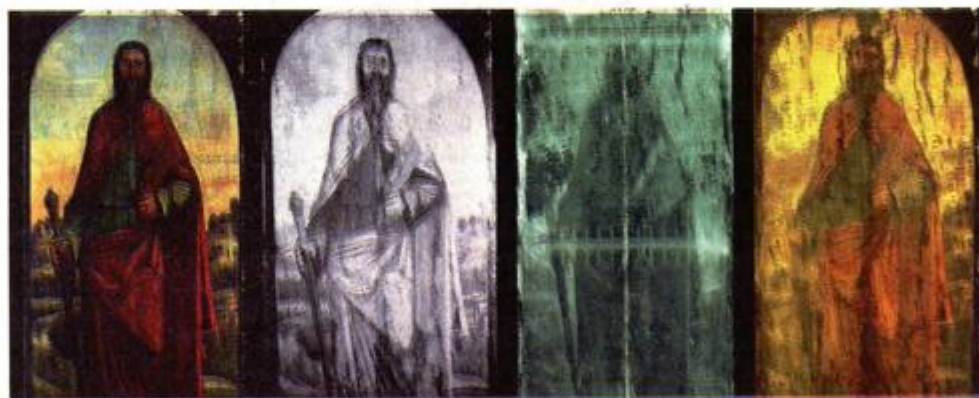
POSAO JE TEKAO SPORO I POSTUPNO, DOSLOVCE NEKOLIKO CENTIMETARA ČETVORNIH DNEVNO, U PROSJEKU DVIJE GODINE ZA JEDNU SLIKU

'Komplementarne bube' su umrle

Radeći godinama na ozdravljenju poliptiha, Jadranka Baković je nailazila na svakojake nepredvidive poteškoće, no jedna je zasigurno bila posebna. Naime, jednog je dana uočila da joj nešto živo doslovce jede slike! – Došla sam nakon vikenda na posao i shvatila da je moj cijeli prošlotjedni posao uništen. Dio slike koji sam radila akvarelom bio je uništen. Uočila sam

neku vrstu insekata zelene boje koje nakon što se najedu akvarela i gumiarabike poprime crvenu boju. Zbog toga sam ih nazvala "komplementarne bube". Pokušala sam ih uzgojiti umjetnim putem i poslati u Institut "Ruđer Bošković" da mi otkriju kakvi su to organizmi, ali mi to, nažalost, nije pošlo za rukom. Sve su umrle – kazuje Jadranka Baković.

i drugih hrvatskih institucija, na projektu je bio uključen i tim istaknutih talijanskih stručnjaka. Stefano Scarpelli, konzervator i restaurator slika, Giovanni Marussich, specijalist za obradu drva, inače rođeni Zadrani, Carlo Lalli, konzervator keramičar, te povjesničar umjetnosti Giorgio Fossaluzza. Projekt obnove poliptiha većim je dijelom financiran sredstvima Ministarstva kulture, a restauracija je u prvim godinama bila potpomognuta i sredstvima vlasnika poliptiha, Samostana benediktinki svete Marije u Za-

dru – navodi Jadranka Baković. Suradnja s kolegama iz Firence omogućila je upoznavanje bogate firentinske slikarske i restauratorske tradicije, osobito primjenu tradicionalnih materijala, besprijekornih manualnih vještina i sofisticiranih metoda restauriranja koje se prilagođavaju svakoj umjetnini i vrsti oštećenja bez predvidljivih, mehaničkih intervencija i kao takve daju nenametljive rezultate, ističe Baković.

– Zahvaljujući objavljenim tekstovima i fotografijama domaćih i talijanskih autora, među

kojima su posebno zanimljive fotografije zadarskog pionira fotografije Tomasa Buratta iz 1906. godine, a kasnije i fotografija braće Alinari (jednog od najuglednijih fotonakladničkih zavoda u Europi, utemeljen 1854. godine; snimatelji kuće Alinari poduzeli su veliku kampanju u Zadru od 1922. do 1926. godine), bilo je moguće kronološki odrediti slijed intervencija na poliptihu, počevši od razdvajanja slika u osamnaestom stoljeću, preko prvih nestručnih restauracija, prečišćavanja, umjetnog patiniranja i pre-